

To grammatikere kikker i *Bokmålsordboka*¹

Helge Lødrup og Hans-Olav Enger

Institutt for lingvistiske og nordiske studier, Universitetet i Oslo

Bokmålsordboka kom i ny versjon på www i 2022. I denne artikkelen gir vi en kritisk diskusjon av tre forhold ved den grammatiske informasjonen i ordboka som vi synes er utilfredsstillende. For det første har ordboka for lite fokus på den syntaktiske konteksten som ord kan opptre i. For det andre oppfører den rutinemessig ordformer som ikke (eller bare helt marginalt) finnes i språket, f.eks. *gidne* (bestemt adjektivisk perfektum partisipp av *gidde*) og *dyende* (presens partisipp av *dy* (*seg*)). For det tredje gir den en behandling av genus som vi mener bygger på en feilaktig oppfatning av begrepet, og tilslører forholdene i bokmålsnormalen. Vi har også noen betraktninger om hvilken informasjon ordbokbrukeren har bruk for.

Nøkkelord: ordbøker, syntaktisk kontekst, perfektum partisipp, presens partisipp, genus, bøyning

1. Innledning

Bokmålsordboka kom i ny versjon på www i 2022. Vi er ikke oppmerksom på anmeldelser eller andre større kritiske diskusjoner av denne versjonen. En grunn til dette fraværet kan være at den er under revisjon.²

1. Vi vil gjerne få takke de anonyme konsulentene for innspill og kommentarer, og NLT-redaktør Elin Gunleifsen for hennes arbeid med artikkelen.
2. Arbeidet med denne artikkelen ble avsluttet 1. juli 2024 (men se note 3). Websider og ordartikler som vi refererer til, kan ha blitt revidert etter dette. Men alle ordartikler som spiller en rolle i diskusjonen her, hører sannsynligvis med til den ferdigreviderte delen av ordboka. I presentasjonen av ordbokas revisjonsprosjekt står det bl.a. følgende (men legg merke til formuleringen om «nokre unntak»):
«I store delar av 2023 arbeidde redaksjonen med den svært omfattande bokstaven *s*, og i løpet [sic HL/HOE] 2024 skal vi komme gjennom strekket *t* til *å*. Vi har med nokre unntak publisert både dei nyreviderte og splitter nye artiklane som ligg i alfabetstrekket *a* til og med *o*. Alle artiklar blir reviderte og kvalitetssikra i redaksjonen ved UiB (...), så korrekturlesne av ein av seniorkonsulentane våre i Språkrådet (...), før dei blir publiserte på ordbøkene.no.» (Institutt for lingvistiske, litterære og estetiske studier 2024).

Det er mye bra i ordboka, både i denne versjonen og tidligere. Men nærværende tekst er ingen generell anmeldelse. Den er heller en diskusjon og kritikk av visse sider ved den grammatiske informasjonen i Bokmålsordboka. Vi har ingenting å si om utvalget av oppslagsord, ordbetydninger, osv. Diskusjonen gjelder stort sett mer generelle aspekter ved den grammatiske informasjonen, som berøres lite av at ordboka blir revidert fortløpende.

Vi fokuserer på tre ulike emner hvor vi synes den grammatiske informasjonen er utilfredsstillende. For det første har ordboka for lite fokus på den syntaktiske konteksten som ord kan opptre i (se del 2 nedenfor). For det andre er det uheldig at ordboka rutinemessig oppfører ordformer som knapt eksisterer i språket, som f.eks. *gidne* (bestemt adjektivisk perfektum partisipp av *gidde*) og *dyende* (presens partisipp av *dy* (*seg*)) (del 3). For det tredje kritiserer vi (i del 4) ordbokas behandling av genus, som vi mener bygger på en feilaktig oppfatning av begrepet, og tilslører forholdene i bokmålsnormalen.

Vi er ikke ute etter å angripe ordboka for å ikke følge siste møte i lingvistisk teori. Snarere tvert imot – vi vil forsvare tradisjonelle grammatiske innsikter som går tilbake til antikken. Vi har heller ikke noe ønske om å gjøre ordboka mer komplisert og vanskelig å bruke. I mediene har brukervennlighet blitt vektlagt når redaksjonen reklamerer for 2022-versjonen av ordboka (se f.eks. Svedal 2021). Det kan sikkert være riktig, generelt, men de forholdene vi kritiserer, gjør snarere ordboka mer komplisert enn nødvendig. Vi mener at «det enkle er oftest det beste». De endringene vi kunne ønske oss i ordboka, er endringer som vil gjøre ordboka enklere å bruke for målgruppen.

Noen hovedsynspunkter i denne artikkelen er blitt luftet i et par helt korte innlegg på Språkrådets webside (Lødrup & Enger 2023, Lødrup 2023a) og på Språkspalta på Facebook (Lødrup 2023b). Der har også representanter for Språkrådet/Bokmålsordboka bidratt. De var uenige med oss i mangt, men når det gjelder behandlingen av genus, gikk de langt i å gi oss rett i vår kritikk – for så å lansere et alternativ som for oss ser ut til å være verre enn status quo (mer om dette i del 4.1).

2. Syntaktisk kontekst for ord

En viktig type informasjon i en ordbok er hvilke syntaktiske kontekster ordene typisk brukes i. Slik informasjon er ikke minst nyttig for ordbokbrukere som ikke har det aktuelle språket som førstespråk. For Bokmålsordboka er dette en viktig brukergruppe, som blir invitert til å bruke ordboka ved at det tilbys engelsk og ukrainsk tekst på knapper, meldinger og menyer. (Dette er et valg under

Språk i hovedmenyen.) I Endal (2024) opplyses det at 20 % av brukerne av Bokmålsordboka og Nynorskordboka ikke har norsk som førstespråk.

Bokmålsordboka har ingen annen kilde til informasjon om typisk syntaktisk kontekst enn eksempletsetningene i ordartiklene. Men de kan være utilstrekkelige, også for sentrale bruksmåter av frekvente ord. For å konkretisere nevner vi her noen spredte tilfelle av bruksmåter som ikke er dekket av eksempletsetningene ved det understrekede ordet.

- (1) Jeg ga godteri til barna
(*gi* kan ta objekt og preposisjonsfrase)
- (2) Jeg fortalte barna en historie / Jeg fortalte en historie til barna
(*fortelle* kan ta to objekter eller objekt og preposisjonsfrase)
- (3) Jeg kjente pulsen slå
(*kjenne* kan ta objekt og infinitiv)
- (4) Han hjalp meg å flytte
(*hjelp* kan ta objekt og infinitiv)
- (5) Jeg fortsatte å synge
(*fortsette* kan ta infinitiv)
- (6) Jeg fikk ikke arbeidet / Jeg fikk reparert bilen
(*få* kan ta perfektum partisipp)
- (7) Jeg kalte ham for Pelle
(*kalle* kan ta objekt og predikativ med *for*)
- (8) Jeg er glad du kommer
(*glad* kan ta leddsetning uten *at*)
- (9) Jeg sover med vinduet åpent
(*med* kan ta «småsetning»)
- (10) Jeg kjenner ikke hun Kari som du snakker om
(*hun* kan brukes som psykologisk distal demonstrativ – Johannessen 2008)

I valget av eksempler ser Bokmålsordboka – i likhet med flere andre ordbøker – ut til å ha en forkjærlighet for det spesielle, på bekostning av det ordinære. Som nevnt har *gi* ikke noe eksempel av typen *gi noe til noen*. Men ordboka nevner f.eks. *gi gjenlyd*, *gi tapt*, *gi akt* og *gi tål* (alle uforklart). Og under faste uttrykk er det tre eksempler med *gi blaffen*.

Nå finnes det mer effektive måter å angi syntaktisk kontekst på enn å basere seg på eksempler (Svensén 2009, s. 143–150). Vi skal her ta en kikk på hvordan dette gjøres i Bokmålsordbokas danske og svenske motsvarigheter. *Den Danske*

Ordbog har informasjon om «GRAMMATIK» (som i praksis betyr syntaks), ikke bare for ord, men også underbetydninger av ord. Bruken av grammatiske termer er minimal. I (11)-(13) viser vi informasjonen som gis ved (underbetydninger av) *give, kalde* og *hjælpe*.

- (11) NOGEN giver NOGEN NOGET
 NOGEN giver NOGET (til NOGEN)
 NOGEN giver NOGET/NOGEN væk/bort (til NOGEN)
- (12) NOGEN kalder NOGEN / NOGET (for) NOGET
- (13) NOGEN hjælper (NOGEN) (med NOGET/at+INFINITIV)

Svensk ordbok gjør det samme, men her er termen «KONSTRUKTION».

- (14) någon *ger* (någon/något något)
 någon *ger* ((*bort*) något *till/åt* någon/något)
- (15) någon *kallar* någon/något någon/något/adj
 någon *kallar* någon/något *för* någon/något
- (16) någon *hjälp* någon (*att*+verb)
 någon *hjälp* någon (*med* något/*att*+verb)

Vi mener at det ville ha styrket Bokmålsordboka betraktelig å gi slik informasjon på en tilsvarende måte.

3. Former som knapt eksisterer

Som et eksempel på hvordan grammatisk informasjon gis for et verb som *binde*, kan vi klikke på «Vis bøyning» (som da forandrer seg til «Skjul bøyning»)³. Hvis det som du får opp på din skjerm, ikke er helt likt det under, kommer det av at du har gjort andre valg enn oss i «Innstillinger».

3. Slike bøyingsoppsett finnes også i Det norske akademis ordbok (NAOB). Når du går inn på *binde* og klikker på FULL BOKMÅLSNORM, får du opp den samme informasjonen som i Bokmålsordboka. Rent teknisk foregår dette slik at både Bokmålsordboka og NAOB henter disse oppsettene fra Norsk ordbank (Norsk ordbank 2024), som vedlikeholdes av Språkrådet. (NAOB foretok denne forandringen etter at nærværende artikkel ble ferdigstilt. Den har ingen direkte konsekvenser for det vi ønsker å si, og vi har ikke gjort andre endringer enn å legge til denne fotnoten.)

binde

VERB

Skjul bøyning ^

infinitiv	presens	preteritum	presens perfektum	imperativ
å binde	binder	bandt	har bundet	bind!

perfektum partisipp				presens partisipp
<i>hankjønn / hunkjønn</i>	<i>intetkjønn</i>	<i>bestemt form</i>	<i>flertall</i>	
bunden + substantiv, bundet + substantiv	bundet + substantiv	den/det bundne + substantiv	bundne + substantiv	bindende

Vi har enkelte kommentarer til et slikt oppsett (mer under). Men vi må også si at det er en praktisk måte å gi denne informasjonen på.

Så langt, så vel. Men hvis man slår opp bøyningen av verbet *dy* (*seg*), kan man få frem denne informasjonen.

dy II

VERB

Skjul bøyning ^

infinitiv	presens	preteritum	presens perfektum	imperativ
å dy	dyr	dydde	har dydd	dy!

perfektum partisipp				presens partisipp
<i>hankjønn / hunkjønn</i>	<i>intetkjønn</i>	<i>bestemt form</i>	<i>flertall</i>	
dydd + substantiv	dydd + substantiv	den/det dydde + substantiv	dydde + substantiv	dyende

Men her har adjektivisk perfektum partisipp og presens partisipp ikke noe å gjøre. Det fins ikke noe adjektivisk perfektum partisipp *dydd* i norsk, og heller ikke noe presens partisipp *dyende*. Det er umulig å bruke slike former i en naturlig kontekst.

(17) *en dydd mann

(18) *Ola leste, ikke dyende seg for å le

Tilfellet *dy* illustrerer en hovedinnvending mot den grammatiske informasjonen i Bokmålsordboka: Den oppfører rutinemessig ordformer som er ikke-eksisterende eller tilnærmet ikke-eksisterende. Alle bøyingsoversikter for verb er – med

noen få unntak – utstyrt med presens partisipp og adjektivisk perfektum partisipp, uavhengig av om slike former fins i språket eller ikke. Vi tillater oss å tvile på at noen vil akseptere eksempler som

- (19) *den angåtte mannen
- (20) *den bodde mannen
- (21) *Ola la seg i sengen latende katten ligge i fred
- (22) *Ola kom inn i stua tilbyende meg en øl

I den første utgaven av ordboka fra 1986 ble den grammatiske informasjonen ved *dy* (*seg*) gitt slik: v4. Dette var en forkortelse for en bøyingsklasse som var definert ved hjelp av to eksempelparadigmer foran i boka, nemlig paradigmene for *nå* og *bie* – **uten** adjektivisk perfektum partisipp eller presens partisipp. Det var naturligvis tungvint, men det hadde likevel den fordelene fremfor dagens utgave at det ikke ble gitt feilinformasjon.

Når vi sier at former ikke eksisterer, mener vi ikke noe annet enn det som er vanlig i språkforskningen: at forma intuitivt virker helt uakseptabel, og at vi ikke finner overbevisende støtte for den i tekst. Vi har ikke systematisk testet intuitiv akseptabilitet eller faktisk bruk. Alle vurderinger vi har gjort her, kan naturligvis overprøves av leseren, som kanskje synes at f.eks. eksempel (19) ikke er så ille. Men dette har ikke så mye å si for det generelle poenget vårt – som er at ordboka gjør en feil når den utstyret (nesten) alle verb med adjektivisk perfektum partisipp og presens partisipp.

Vi ser ikke noen grunn til å sette opp ikke-eksisterende former i en ordbok. Tvert imot virker det helt meningsløst. Fra ordbokbrukerens perspektiv er dette i beste fall ren støy. I verste fall kan det forlede brukeren til å tro at formene faktisk fins. Dette må være et problem ikke minst for brukere som ikke har norsk som førstespråk, som Bokmålsordboka altså eksplisitt inviterer inn, jf. del 2. Forfatterne av denne artikkelen bruker jevnlig enspråklige ordbøker for fremmedspråk som oppgir bøyning (f.eks. *Le Robert*, *Duden*), og det har aldri falt oss inn at noen av formene vi finner, kunne være ikke-eksisterende former som er laget i redaksjonen.

Den brukeren som ikke har norsk som førstespråk, kan ut fra Bokmålsordboka tenke at *dyende* er like kurant som *gående*, at *den bodde mannen* er like bra som *den solgte kaka*. Det er ikke noe i ordboka som sier noe annet.

I en del tilfelle fører ordboka opp alternative former – både eksisterende og ikke-eksisterende – som gjør boksen med grammatisk informasjon enda mer fryktinngytende – og etter vårt syn misvisende:

hygge II

VERB

Skjul bøyning ^

infinitiv	presens	preteritum	presens perfektum	imperativ
å hygge	hygger	hygde	har hygd	hygg!
		hygga	har hygga	
		hygget	har hygget	

perfektum partisipp				presens partisipp
hankjønn / hunkjønn	intetkjønn	bestemt form	flertall	
hygd + substantiv	hygd + substantiv	den/det hygde + substantiv	hygde + substantiv	hyggende
hygga + substantiv	hygga + substantiv	den/det hygga + substantiv	hygga + substantiv	
hygget + substantiv	hygget + substantiv	den/det hyggede + substantiv	hyggede + substantiv	
		den/det hyggete + substantiv	hyggete + substantiv	

Former som *dydd* og *dyende* og *hygd* og *hyggende* kan ganske enkelt fjernes fra ordboka. Da ville ordboka bli både mer tilfredsstillende språkvitenskapelig og mer brukervennlig.

Vi vet ikke hva slags resonnement det kan ligge bak inkluderingen av former som *dydd* og *dyende* og *hygd* og *hyggende*. Kanskje har man i redaksjonen tenkt at et ord av en viss ordklasse har en maksimal mengde bøyingsformer, og at det er naturlig å forvente at alle ordene i ordklassen har alle disse formene. Denne typen resonnement må nesten ligge bakom når man har utstyrt (nesten) alle verb med imperativ – også verb hvor imperativ åpenbart ikke kan brukes, som f.eks. *forlyde*, *gjelde*, *innebære*, *medføre* og *påhvile*.

Om ideen altså er at alle ord har fulle paradigmer, er ideen uheldig av flere grunner. Defekt bøyning er et velkjent fenomen (jf. f.eks. Karlsson 2000, Haspelmath 2002, s. 142). Karlsson (2000) gir mange eksempler. Svensk har ingen entallsform av *svear* ‘innbyggere av Svealand’, engelsk ingen entallsform av *measles* ‘meslinger’. Defektivitet bør ideelt sett vises i ordbøker, som når *Duden* under det tyske verbet *regnen* ‘regne’ kommenterer ‘unpersönlich’, og dermed får fram at det eneste mulige subjektet er *es* ‘det’.

Videre er det slett ikke klart at vi opererer innenfor verbparadigmet i diskusjonen om adjektiviske perfektum partisipp og presens partisipp. Et adjektivisk perfektum partisipp er ganske enkelt et derivert adjektiv (Lie 1994). Status for presens partisipp er mer diskutabel, men adjektivisk bruk er dominer-

ende i norsk (Kinn 2014, Lødrup 2016). Situasjonen er da at verken adjektivisk perfektum partisipp eller presens partisipp er en del av et verbparadigme – selv om dette er noe mindre klart for sistnevnte. Som kjent er avledning gjerne mindre regulær enn bøyning, så det kan ikke i utgangspunktet være noen forventning om at alle verb skal ha adjektivisk perfektum partisipp eller presens partisipp.

La oss se litt nærmere på de involverte kategoriene. Presens partisipp skaper mange utfordringer for norsk grammatikk. Grensen mellom mulige og umulige presens partisipp er ikke alltid like skarp (Kinn 2014). Mange verb har ikke noe produktivt dannet presens partisipp i vanlig språkbruk, inkludert høyfrekvente verb som *ha*, *få*, *si*, *gi*. Alle disse er imidlertid oppført med presens partisipp i ordboka, og iallfall for oss virker de oppførte formene *haende*, *fående*, *siende* og *giende* lite akseptable. For en del verb fins det presens partisipp som har idiosynkratiske egenskaper med hensyn til form og/eller innhold, som *givende* eller *spennende*.

Vi er ikke oppmerksom på noen generalisering for hvilke verb som kan og ikke kan danne presens partisipp. Det kan se ut til å være mest produktivt med enverdige verb (Sveen 1990, s. 134–39). Det ser ut til å være mulig å skille ut enkelte grammatisk definerte grupper av verb som mangler presens partisipp i språket – men altså dessverre ikke i Bokmålsordboka:

- Inherent refleksive verb har ikke presens partisipp (f.eks. *hygge seg*, *dy seg*).
- Negativt polære verb (dvs. verb som krever en negativ kontekst, se Johannessen 2003) har ikke presens partisipp (f.eks. *gidde*, *begripe*, *dy seg*).
- Subjekt-til-subjekt-løftingsverb har ikke presens partisipp (f.eks. *pleie*).⁴

Når det gjelder adjektivisk perfektum partisipp, er reglene velkjente og nokså rett frem: Det kreves enten et uakkusativt verb som betegner en overgang (f.eks. *en forsvunnet skatt*, *en visnet blomst*), eller et passivt transitivt verb (*den stjålne bilen*, *den overrakte medaljen*). Adjektiviske perfektum partisipp som avviker fra dette, høres ikke bare merkelige ut – de er uforståelige, og det er dermed umulig å bruke dem i en kontekst. Verbet *gidde* er oppført med adjektivisk perfektum partisipp, men hva skulle f.eks. *den gidne mannen* eller *den gidne*

4. Denne generaliseringen blir delvis tilslørt av at flere verb kan brukes enten med eller uten subjektløfting, f.eks. *begynne*. Men variantene har (rimelig nok) samme grammatiske informasjon i ordboka.

treeningen bety – og er det noe poeng i å åpne for dem i en ordbok for «vanlige brukere»?

Adjektiviske partisipper som avviker fra reglene, forekommer i svært begrenset omfang. For eksempel er verbet *arbeide* uergativt, og et adjektivisk perfektum partisipp er normalt umulig (**en arbeidet mann*). Riktignok har vi uttrykket *per arbeidet time*, men det må kunne kalles en perifer mulighet.

Et noe annet fenomen er at ord kan endre syntaktiske og semantiske egenskaper gjennom orddanning. Et forledd kan endre partisippets egenskaper, slik at det nye ordet kan opptre som adjektivisk partisipp, selv om partisippet ikke kunne det i utgangspunktet. Det sammensatte *gjennomarbeidet* kan uten tvil brukes adjektivisk, jf. *en gjennomarbeidet roman*. Men dette angår ikke direkte ordbokartikkelen for etterleddet i sammensetningen, altså *arbeide*. (På samme vis er for eksempel *overarbeidet*, *gjennomblødd* og *ihjelhygget* alle fullt kurante i adjektivisk bruk, enda *arbeidet*, *blødd* og *hygget* ikke er det.)

I Språkspalta på Facebook ga prosjektleder Margunn Rauset en forklaring på at ikke-eksisterende former oppført i Bokmålsordboka (i kommentarfeltet under Lødrup 2023b):

Bokmålsordboka og Nynorskordboka ble digitalisert og gjort tilgjengelige på nettet på 1990-tallet. På et senere punkt ble det bestemt at oppslagsordene skulle få fulle bøyingsparadigmer, og disse ble langt på vei generert datamaskinelt. Det var sikkert noe manuell kontroll, men nok ikke så mye som vi i dag kanskje kunne ønska oss. Resultatet var **at oppslagsordene som regel fikk fulle paradigmer uten hensyn til hvilke former som faktisk forekommer** [vår utheving] f.eks. i korpus.

Det er gjort noe opprydding av dette seinere, særlig når det gjelder gradbøyde former. Bortsett fra det er det i stor grad fortsatt slik at det står fulle bøyingsparadigmer. Vi får en del henvendelser fra brukere som reagerer på dette – f.eks. «Hvorfor står formen snøene i ordboka? Stemmer det ikke at snø bare kan brukes i entall?». Svaret vi gir da, er at fulle paradigmer er oppført av to grunner: 1) Dagens store tekstkorpus viser at marginale former som snøene faktisk også forekommer av og til. 2) Ordbøkene skal vise hvilke bøyingsformer som er korrekte dersom noen ønsker å bruke dem. Informasjon om hvilke former som er vanlige eller mindre vanlige i bruk, hører ikke hjemme i bøyings-skjemaene, men i selve artiklene. Til dette siste er det likevel å si at ordbøkene per i dag i liten grad gjør greie for hvilke former som er mye eller lite brukt. (Språkspalta, Facebook 30. mars 2023)

Bokmålsordbokas prosjektleder sier altså at «Ordbøkene skal vise hvilke bøyingsformer som er korrekte dersom noen ønsker å bruke dem.» Dette synspunktet kan diskuteres. Vi vil begynne med å slå fast at det kan ikke finnes noe slik som en korrekt bøyingsform av et ord som ikke eksisterer i språket. Språkrådet skal normere norsk språk, men på hvilken måte f.eks. *gidne* (angivelig adjektivisk perfektum partisipp bestemt form av *gidde*) er en del av norsk språk, er mildest talt uklart. Det gir ikke mening å betegne en slik form som korrekt.

Hvis noen ønsker å bruke en form som ikke fins, er ordbokas primære oppgave ikke å servere dem den forma, men å fortelle dem at den ikke fins. Ordbokas oppgave kan iallfall ikke være å presentere forma *gidne* på lik linje med *skrevne*, som om de to hadde samme status. Men det er faktisk dette Bokmålsordboka gjør nå. Dessverre. (Om noen absolutt skulle ønske å bruke et partisipp av *gidde*, for eksempel i dadaistisk poesi, klarer de nok å finne på en form uten hjelp av ordboka.)

Som nevnt ovenfor: Defekt bøyning fins. Prosjektlederen har absolutt et poeng når hun påpeker at det fins tilfelle hvor skillet mellom det mulige og umulige er flytende (se for eksempel Karlsson 2000, Nikolaev & Bermel 2022 eller Vindenes & Enger 2020). Men vi er ikke enige med henne når det gjelder hvordan dette bør behandles. I en vitenskapelig ordbok kunne det være nærliggende å ta med alle former som det fins noe evidens for. Men Bokmålsordboka er ikke en vitenskapelig ordbok, den er laget for å være et hjelpemiddel for «vanlige» folk som skriver. Tilfellet *snøer*, som nevnes i sitatet over, er interessant. Vi har iallfall vanskelig for å se for oss en setning hvor vi vil anbefale forma *snøer*. Etter vårt syn bør ordboka her ta ordbokbrukerens perspektiv. Det som brukeren trenger, er konkret hjelp og råd. For en usikker sekstenåring som vil skrive riktig, vil nok det beste rådet være å ikke bruke en marginal form – og det kan formidles ved at den ikke er oppført. Den praksisen Bokmålsordboka har lagt seg på nå, er å liste svært diskutabile flertallsformer som *snøer* som om de var like gode som helt kurante flertallsformer som *gutter*.

Andre mengdeord som er utstyrt med flertallsformer, er f.eks. *møkk*, *rot*, *skitt*, *smør*, *smuss*, *snørr*. Vi stiller oss undrende til eksempler som f.eks. *møkker*, *skitter*, *snørrer*. Ved at slike former listes som om de var det normale, trekker Bokmålsordboka i tvil en åpenbar og velkjent generalisering i norsk grammatikk, nemlig at mengdeord normalt ikke har flertall.⁵

5. Det finnes også andre tilfelle av at substantiver som ikke kan stå i flertall, er utstyrt med fullt paradigme. Det gjelder bl.a. idiombitene *kjenne* (som i *gi til kjenne*), *stær* (som i *grønn stær*) og *blaff* (sic – som i *gi blaffen*).

Prosjektlederen sier altså at «Ordbøkene skal vise hvilke bøyingsformer som er korrekte dersom noen ønsker å bruke dem.» Men ett sted går det visst likevel en grense. Selv i Bokmålsordboka er enkelte grupper av verb forskånet fra å ha ubrukkelige adjektiviske perfektum partisipp og presens partisipp. Det gjelder noen modale hjelpeverb og verb på *-s*, som *synes* og *ferdes*. (Men *skulle* og *kunne* og *ville* har presens partisipp, *kunne* og *ville* også adjektivisk perfektum partisipp – *kunne* riktignok bare i intetkjønn!) Modale hjelpeverb og verb på *-s* mangler også imperativ.⁶

Vi har kritisert ordboka for å gi for mye og villedende grammatisk informasjon. Det kunne da være interessant å se på et par tilfelle av grammatisk informasjon som overhodet ikke er nevnt i Bokmålsordboka.

Muligheten for å bruke *være* som hjelpeverb i perfektum er ikke nevnt. Ordboka tar med noen formord i den grammatiske informasjonen. For verb er det infinitivmerke og hjelpeverb i presens perfektum. Dette hjelpeverbet er alltid *har*. Muligheten for *være* er aldri nevnt, til tross for at dette er en mulighet som er tillatt i bokmål (Språkrådet 2023a). Det er vanskelig for ordbokbrukeren å tolke fraværet av *være* på annen måte enn at det er forbudt. Det kan være opplysende å sammenligne med angivelsen av ubestemt artikkel ved substantiver – f.eks. ved *bok* oppføres *ei/en* (diskutert i del 4.1).

Bøying i passiv er heller ikke nevnt. Vi tenker da ikke på muligheten for passive partisipp, som har samme form som aktive partisipp, men bøying med *-s*-suffikset. Ordboka har naturligvis egne oppslag for verb på *-s* som ikke er passive, som *synes*, *ferdes*, osv. Muligheten for bøying med *-s*, som i *spises*, nevnes ikke, til tross for at dette også må være en del av et verbparadigme (Faarlund & al. 1997, s. 512–13, Enger 2000). Bokmålsordboka behandler i praksis *-s*-passiv som bøying. Det er ikke noe eget oppslag for f.eks. *spises*. Hvis man søker etter *spises*, kommer man rett til ordartikkelen for *spise*. Men der finner man altså ikke *spises*.

Vi vet ikke hvorfor passiv bøying ikke er med i verbalparadigmene når de så opplagt hører hjemme der. Men det kunne være fristende å spekulere. En påfallende egenskap ved morfologisk passiv er at det (nesten) bare fins én form, som kan brukes i både infinitiv og presens. Er forma så enkelt prediktabel at den ikke behøver å nevnes? Men det er neppe grunnen, for f.eks. imperativ er (nesten) like prediktabel.

6. Men ellers ser det ikke ut til at verb mangler imperativ – heller ikke de som virker helt umulige. Som nevnt i del 3 er til og med verb som *forlyde*, *gjelde*, *innebære*, *medføre* og *påhvile* oppført med imperativ.

Et annet forhold er at det fins unntak fra passiv – verb som f.eks. *forestille*, *innebære*, *tilhøre* har ikke passiv (Lødrup 2000). Da skulle man tro at den løsningen som ville passet best med ordboka for øvrig, ville vært å føre opp passivformer av alle verb, uavhengig av passiverbarhet. Eller kanskje er problemet at -s-passiv ikke er mulig ved alle former i paradigmat. Det forekommer at man ser en preteritumsform i tekst, som *sendtes*, men det er nokså marginalt. Og partisipper er utenkelige. Er det dette som skaper problemer for ordboka? Måtte alle verb ha fått fullt passivparadigme hvis passiv skulle vært med? (Ikke vet vi.)⁷

I diskusjonen i denne delen (3) har vi ikke bare argumentert språkviten-skapelig, vi har også forsøkt å ta ordbokbrukerens perspektiv. I den forbindelse er det også et annet forhold som må nevnes. For ordbokbrukeren er det ikke bare forvirrende at ordboka fører opp så mange former som knapt eksisterer. Forvirringen akselererer når ordboka også fører opp alle valgfrie former av et ord på lik linje. For en rekke ord er det som kjent flere valgfrie former, og en del av dem er lite brukt (se Helset 2024 og referanser der). Slike former finner vi f.eks. i ordartiklene for *hygge* (gjengitt over) og *arbeide* (neste side).

Ordbokbrukeren må lese gjennom en rekke bøyingsformer som til dels brukes lite. Det er ikke gitt at det er et godt råd til en stilistisk usikker seksten-åring å skrive f.eks. *arbeidde*. Ordartiklene for *hygge* og *arbeide* viser også hvordan ulike valgfrie former gir grunnlag for flere ikke-eksisterende adjektivi-ske partisippformer.

Det som er problemet her, er at ordboka må gjengi alle valgfrie former. Det kan vi ikke klandre Bokmålsordboka for; dette er nødvendig for at ordboka skal være godkjent til skolebruk (Språkrådet 2023c). En kunne tenke seg at Bokmålsordboka tilbød en alternativ versjon uten «sjeldne» former. Begrepet «sjelden» burde la seg operasjonalisere på en eller annen måte. En versjon uten sjeldne former kunne man la brukeren velge f.eks. ved å klikke i en boks i ord-bøkene.no. Ulempen med en slik strategi er likevel åpenbar: I praksis kunne den bidra til ytterligere usynliggjøring av mindre brukte varianter, i praksis oftest radikalt bokmål. Her står Bokmålsordboka i skvis mellom sine ulike funk-sjoner. Vi har absolutt ikke noen fasit på det problemet.

7. Heller ikke Nynorskordboka fører opp passiv bøyning. Men her kunne det faktisk vært et behov for å «vise hvilke bøyingsformer som er korrekte dersom noen ønsker å bruke dem». Nynorsk tekst inneholder ikke sjelden passive presensformer som viser at språk-brukerne har problemer med (og ønske om) å finne frem til en form (f.eks. *sendest* eller *sendast* eller *sendas* eller *sendes* som presens av *sendast*). Men passive presensformer er som kjent forbudt i nynorsknormen.

arbeide

VERB

Skjul bøyning ^

infinitiv	presens	preteritum	presens perfektum	imperativ
å arbeide	arbeider	arbeida	har arbeida	arbeid!
		arbeidde	har arbeidd	
		arbeidet	har arbeidet	

perfektum partisipp				presens partisipp
hankjønn / hunkjønn	intetkjønn	bestemt form	flertall	
arbeida + substantiv	arbeida + substantiv	den/det arbeida + substantiv	arbeida + substantiv	arbeidende
arbeidd + substantiv	arbeidd + substantiv	den/det arbeidde + substantiv	arbeidde + substantiv	
arbeidet + substantiv	arbeidet + substantiv	den/det arbeidede + substantiv	arbeidede + substantiv	
		den/det arbeidete + substantiv	arbeidete + substantiv	

4. Genus

4.1 To genus vs. tre genus

Et slående trekk ved gjeldende bokmålsnormal er at den tillater både et tregenussystem med hankjønn, hunkjønn og intetkjønn og et togenussystem med felleskjønn og intetkjønn.⁸ Innenfor tregenussystemet er det opp til den enkelte språkbruker å velge hvilke substantiver som blir behandlet som hunkjønnsord, innenfor den mengden av substantiver som tillater begge genus. Dette skaper unektelig problemer i beskrivelsen nær sagt uansett (se for eksempel Johannessen 1990 for drøfting), men etter vårt syn har Bokmålsordboka ikke valgt den heldigste løsningen.

Togenussystemet er ganske vanlig i dagens språkbruk, både i tale, og enda mer i skrift. Og det er på sterk fremmarsj i talespråk. Det har – liksom genus generelt – vært et sentralt emne i forskningen det siste tiåret. (Vi gir bare noen få referanser om teori og empiri fra skrift og tale her: Enger 2004a, 2004b, Lødrup 2011a, Dyvik 2018, Busterud et al. 2019, Van Baal et al. 2023).

8. Eksistensen av togenussystemet blir riktignok undergravet ved at Bokmålsordboka inneholder noen ord som bare er oppført som hunkjønn. Vi vet ikke hvor mange det er, men gruppen inkluderer iallfall *gamla*, *smukka*, *slemma*, *tjukka*, *svarta* og *søta*. Det er vanskelig å forstå dette som noe annet enn en feil – det ville være meningsløst om bokmål skulle forby *Gamla er min* når *Dama er min* er tillatt.

Men i Bokmålsordboka er felleskjønn usynlig. Det er som om det ikke eksisterer. Et fritekststøk i hele ordboka viser at ordet felleskjønn er brukt tre ganger – to ganger som forklaring av ‘genus commune’, og en gang som oppslagsord, med en forklaring som er feilaktig (gjengitt under). Når man slår opp på f.eks. ‘klokke’, står det øverst i ordartikkelen «SUBSTANTIV *hankjønn eller hunkjønn*». Men dette er ikke helt riktig – i bokmålsnormalen er ordet hankjønn eller hunkjønn eller felleskjønn.

Den grammatiske informasjonen for et substantiv som kan være hankjønn, hunkjønn eller felleskjønn, er satt opp slik:

klokke₁

SUBSTANTIV *hankjønn eller hunkjønn*

Skjul bøyning ^

kjønn	entall		flertall	
	ubestemt form	bestemt form	ubestemt form	bestemt form
hankjønn	<i>en klokke</i>	klokken	klokker	klokkene
hunkjønn	<i>ei/en klokke</i>	klokka		

Lødrup & Enger (2023) kritiserte dette oppsettet, som altså sier at *en klokke* kan ha et annet genus enn *en klokke*, og at *en klokke* kan ha samme genus som *ei klokke*. Det er tydeligvis *-a*-endelsen som er Kriteriet med stor K for hunkjønn for Bokmålsordboka. Men *-a*-endelsen er ikke nødvendigvis bundet til hunkjønn. Det gjelder både i tale og skrift, og dessuten i gjeldende bokmålsnormal, som nettopp tillater *en klokke* – *klokka*. Både i norsk og internasjonal språkvitenskap er det ukontroversielt at grammatisk kjønn er definert av måten et substantiv kongruerer på (se f.eks. referansene over). I *en klokke* kongruerer *klokke* med *en*, som er hankjønn eller felleskjønn, og det er da hankjønn eller felleskjønn. I *ei klokke* kongruerer *klokke* med *ei*, som er hunkjønn, og det er da hunkjønn. Med ordbokas oppsett er ikke genus noe meningsfullt begrep.

Det er slående at ordboka gir forklaringer av hankjønn, hunkjønn og intetkjønn som ikke fungerer. I de aktuelle ordartiklene er bruken som grammatisk term forklart slik. (Vi viser den relevante delen av ordartikkelen).

hankjønn

- grammatisk kategori som substantiver deles inn i, og som adjektiver, pronomener og determinativer kan bøyes i; maskulinum (1); til forskjell fra hunkjønn (2) og intetkjønn

hunkjønn

2. grammatisk kategori som substantiver deles inn i, og som adjektiver, pronomen og determinativer kan bøyes i; femininum (1); til forskjell fra hankjønn (2) og intetkjønn

intetkjønn

- grammatisk kategori som en deler substantiv inn i, og som adjektiv, pronomen og determinativ kan bøyes i; nøytrum (1); til forskjell fra hankjønn (2) og hunkjønn (2)

Forklaringene i Bokmålsordboka ser mer ut som en forklaring av overbegrepet genus. Den vanlige leseren som får inntrykk av at «hankjønn» og «hunkjønn» og «intetkjønn» er synonyme, må nesten være unnskyldt(!). Derimot er felleskjønn forklart på en helt annen måte:⁹

felleskjønn

- i **språkvitenskap**: **bøyningsklasse som har oppstått ved sammenfall av hankjønn og hunkjønn**

Men bøyningsklasse er noe helt annet enn genus. En slik forklaring er likevel egentlig ikke overraskende når man ser på praksis i ordboka.¹⁰

I Språkrådets svar til Lødrup og Enger (2023) ble vi faktisk langt på vei gitt rett i vår kritikk av behandlingen av genus i ordboka. Men Språkrådet (2023b) opplyser at de vil foreslå «en justert framstillingsmåte», og gir dette nye artikkeloppsettet:

SUBSTANTIV hunkjønn

entall		flertall	
<i>ubestemt form</i>	<i>bestemt form</i>	<i>ubestemt form</i>	<i>bestemt form</i>
ei/en klokke	klokka	klokker	klokkene
en klokke	klokken		

9. Nynorskordboka har de samme forklaringene som Bokmålsordboka av hankjønn, hunkjønn og intetkjønn. Men felleskjønn er forklart som «samanfall av hankjønn og hokjønn».
10. Ordboka inneholder også andre eksempler på et uavklart forhold til begrepet genus. Ordene *meslinger*, *høns* og *opptøyer* er rimelig nok bare oppført med flertallsformer. Men det første er oppført som hankjønn og de to siste som intetkjønn. Det finnes imidlertid ikke noen evidens for dette. Det er som kjent slik at kategorier som kongruerer med substantiver, ikke skiller mellom ulike genusformer i flertall. Substantiver som bare finnes i flertall, kan derfor ikke ha noe genus.

Forslaget er altså «at ordboka gir opplysning om hvilke substantiv som **kan** være hunkjønn, som i rettskrivinga er ei gruppe det finnes felles bøyingsregler for» (Språkrådet 2023b).

For ordbokbrukeren gir det liten mening at klassifiseringen av et ord er basert på en egenskap som ordet kan ha, og kanskje ikke har i hens varietet. Fra vårt ståsted ser det ut som ordboka er litt for lite interessert i vanlige ordbokbrukeres perspektiv. Å gruppere ord etter grammatiske egenskaper de *kan* ha, men ikke nødvendigvis har, hører mer hjemme i en teoretisk språkvitenskapelig diskusjon, eller i en katalog for internt bruk i Språkrådet. Realiteten er at *klokke* er oppført som hunkjønn uavhengig av både kongruens og bøyning. Et oppsett som dette kan bare ødelegge ordbokbrukerens forståelse av begrepet *genus*.

De to oppsettene for grammatisk informasjon om substantiver som er nevnt her – Bokmålsordbokas og Språkrådets nye forslag – har det til felles at *genus* som meningsfullt begrep forsvinner. Begrepet kongruens, som vår forståelse av *genus* er basert på, går med i dragsuget. Dette skal vi se nærmere på i del 4.2, hvor vi viser hvordan de problemene oppsettet for substantiver skaper, forplanter seg til kongruerende ord. To sentrale grammatiske begreper som har vært viktige og nyttige siden antikken, blir i praksis ubrukelige.

Det er svært uheldig at Bokmålsordboka ikke forholder seg til standardoppfatningen av *genus* og kongruens. Den vil ordbokbrukeren uansett møte i vanlige oppslagsverk som Store norske leksikon og Wikipedia, og eventuelt i studier i morsmål og fremmedspråk og lingvistikk. Ordbokas praksis er spesielt problematisk i forhold til skolen og lærerutdanningen. Som grammatikere ønsker vi å gjøre studentene våre oppmerksomme på at det fins mye god grammatikk i ei god ordbok. I dette tilfellet må vi i stedet bruke tid på å forklare hvorfor Bokmålsordbokas oppfatning er feilaktig.

Et annet problem med Bokmålsordbokas oppfatning er at den tilslører en interessant endring som er i ferd med å skje i norsk her og nå: Hunkjønn holder på å forsvinne i mange varieteter. Dette har vært og er gjenstand for interessant forskning (se f.eks. Busterud et al. 2019, Van Baal et al. 2023). Denne forskningen er basert på den gjengse forståelsen av *genus*. Når innoverende språkbukere sier *en klokke - klokka* i stedet for *ei klokke - klokka*, forstår man det som en endring i *genus*. Men med oppfatningen av *genus* i Bokmålsordboka, der endelsen som sagt er det ene Kriteriet, blir det ikke noe annet enn en utskifting av hunkjønnsartikkelen.

Hvordan burde så ordboka ha satt opp substantivparadigmet for *klokke*? Vårt forslag er lite oppsiktsvekkende, men vi vil gå en liten omvei og begynne

med en liten refleksjon over begrepet paradigme. I utgangspunktet er et paradigme ganske enkelt en liste over bøyingsformene til et leksem. Paradigmet inneholder da utelukkende enkeltord. Riktignok er det enkelte grammatikere som har tatt til orde for at paradigmet også må ha med grammatiske ord ved perifrastisk realisering av former som presens perfektum (f.eks. Haspelmath 2002, Ackerman et al. 2011), men den problematikken legger vi til side her. Når man blar i bøyingsoversikter av ymse slag for ymse språk, er det slående hvor vanlig det er at paradigmer oppgis slik at de inneholder grammatiske ord, også der ingen ville regne med perifraser. Det fins ulike eksempler – f.eks. personlige pronomen ved personbøyning av verb, preposisjoner ved kasusbøyning av substantiver, underordnende konjunksjon ved konjunktivformer (som omtrent bare fins i leddsetninger i fransk), osv.

- (23) ich bin, du bist, er/sie/es ist ... (tysk)
jeg er, du er, han/hun/det er
- (24) hestur, um hest, frá hesti, til hests ... (islandsk)
hest.NOM, om hest.AKK, frá hest.DAT til hest.GEN
- (25) que je sois, que tu sois, qu'il/elle soit ... (fransk)
at jeg er.KONJ, at du er.KONJ, at han/hun er.KONJ

De grammatiske ordene her er ikke språkvitenskapelig motivert – de er vel med av mnemotekniske hensyn, for å holde orden på hvor i paradigmet vi er, eksemplifisere en typisk bruk av forma, osv. For norske substantiver er det tradisjon for å sitere paradigmet slik: *en hest - (den) hesten - flere hester - alle hestene*. Men det gjør ikke determinativene til en del av substantivparadigmet.

Det er ikke vanskelig å sette opp paradigmet for *klokke*. Legg merke til at paradigmet bare inneholder ordformer, og at genus ikke er angitt i paradigmet.

klokke

SUBSTANTIV hankjønn/hunkjønn/felleskjønn

	ubestemt	bestemt
entall	klokke	klokken/klokka
flertall	klokker	klokkene

En mulig innvending mot dette forslaget er følgende: Det er ikke noe som forteller ordbokbrukeren at man må bruke *klokka* i bestemt form hvis man har *klokke* som hunkjønn. Det kan sees som en ulempe. Vi mener likevel at vår løs-

ning er bedre enn ordbokas, som bare får uttrykt denne regelen ved å ta livet av sentrale grammatiske begreper som genus og kongruens. Selv om vi ikke har empirisk evidens her, vil vi tro at brudd på denne regelen ikke utgjør noe stort problem i praksis. Det er nå en gang slik at det er grenser for hvor mye grammatisk informasjon en ordbok kan gi.

4.2 Kongruerende former

Ordbokas fremstillingsmåte skaper problemer og inkonsekvenser for ord som kongruerer med substantiver. Vi skal se på noen av dem. For enkelhets skyld tar vi nå utgangspunkt i ordbokas nåværende oppsett, for vi vet ikke hvilke endringer Språkrådets nye oppsett (over) eventuelt ville føre med seg for grammatisk informasjon ved kongruerende ord.

Adjektivet *liten* får oppført forma *liten* som hankjønnsform og *lita* og *liten* som hunkjønnsformer.

liten

ADJEKTIV

Skjul bøyning ^

entall				flertall
<i>hankjønn</i>	<i>hunkjønn</i>	<i>intetkjønn</i>	<i>bestemt form</i>	
liten	lita, liten	lite, smått	lille, vesle	små

Når vi sammenholder ordbokas informasjon her med informasjonen om *klokke*, tilsier det at vi må kunne skrive både *en lita klokke* og *ei liten klokke*. (Mer om dette under.)

To andre ord som er utstyrt med tilsvarende informasjon, er *annen* og *ingen*.

annen

DETERMINATIV *demonstrativ*

Skjul bøyning ^

entall				flertall
<i>hankjønn</i>	<i>hunkjønn</i>	<i>intetkjønn</i>	<i>bestemt form</i>	
annen	anna, annen	anna, annet	andre	andre

ingen

DETERMINATIV *kvantor*

Skjul bøyning ^

entall			flertall
<i>hankjønn</i>	<i>hunkjønn</i>	<i>intetkjønn</i>	
ingen	inga, ingen	intet	ingen

Den informasjonen vi har gjengitt så langt, tilsier at vi må kunne skrive *en anna lita klokke*, *ei annen liten klokke*, *inga liten klokke*, *ingen anna klokke*, osv. Men når vi trekker inn informasjonen om bestemt artikkel, blir det hele mer komplisert. Determinativet *en* er nemlig oppført med *en* som hankjønnform og *ei* som hunkjønnform.

en, én

DETERMINATIV *kvantor*

Skjul bøyning ^

entall		
<i>hankjønn</i>	<i>hunkjønn</i>	<i>intetkjønn</i>
en	ei	et
én	éi	ett

Så da blir det visst ikke helt slik det så ut over likevel. Den eneste hunkjønnforma er *ei*, så ordboka godkjenner likevel ikke *en klokke* som hunkjønn – til tross for at *en klokke* står under hunkjønn i bøyningen av *klokke* (over). Hvis ordboka skulle være konsistent, måtte *en* alternativt kunne være hunkjønn.

Når vi trekker inn informasjonen under *en*, tillater ikke ordboka *en anna lita klokke*, for *en* er nå bare hankjønn og *anna* og *lita* er bare hunkjønn. Men både *ei liten klokke* og *ei annen klokke* er fortsatt tillatt, for ordboka har jo både *liten* og *annen* som hunkjønn. Problemet er nå at *ei liten klokke* er umulig i språket, så langt vi kjenner til, mens *ei annen klokke* er mulig i flere varieteter. Men *liten* og *annen* er behandlet på samme måte i ordboka – som mulige hunkjønnformer som kan velges som alternativ til *lita* og *anna*. Imidlertid er det bare *annen/anna* som representerer et reelt tilfelle av valg. Tilfellet *liten/lita* er

bare en kunstig nødløsning på ett av problemene som oppstår når *en klokke* kan være hunkjønn.

Også *eigen* har egne former i hankjønn og hunkjønn.

egen_{II}, eigen

DETERMINATIV

Skjul bøyning ^

entall				flertall
<i>hankjønn</i>	<i>hunkjønn</i>	<i>intetkjønn</i>	<i>bestemt form</i>	
eigen	eigen	eget	egne	egne
eigen	eiga	eige	eigne	eigne

Også possessivene *min*, *din* og *sin*, her representert av *min*, har egne former i hankjønn og hunkjønn.

min_I

DETERMINATIV *possessiv*

Skjul bøyning ^

entall			flertall
<i>hankjønn</i>	<i>hunkjønn</i>	<i>intetkjønn</i>	
min	mi	mitt	mine

Men *min/din/sin* reiser sine egne problemer. La oss se nærmere på forma *mi*. Det er uten videre klart at *mi* kan være en feminin kongruensform – f.eks. skriver man *mi bok* og *Boka er mi* hvis og bare hvis man har hunkjønn. Men vi vil tillate oss å tro at alle bokmållsskrivende bruker *mi* som etterstilt possessiv – unntatt de som ikke bruker *-a* som bestemthetsuffix i det hele. Og ut fra det vi har sagt om avgrensning av genus over, kan *mi* vanskelig være en feminin kongruensform i *boka mi* hvis den aktuelle varieteten har *en bok*. Men ordboka tar ikke høyde for dette.

Det er uomgjengelig nødvendig å gjøre et skille mellom to typer av possessiver: På den ene siden de som står etter et substantiv, og på den andre siden alle de andre. Dette skillet er vel motivert uavhengig av diskusjonen her – possessiver som står etter et substantiv, har generelt andre egenskaper enn andre

possessiver (Lødrup 2011b, 2012). For eksempel kan possessiver i noen tilfelle danne fraser, som ved koordinering, men ikke i posisjonen etter et substantiv:

- (26) Huset er mitt og ditt
- (27) mitt og ditt hus
- (28) *huset mitt og ditt

Etter substantivet er possessivet et såkalt svakt eller lett pronomen, som gjerne representerer gitt informasjon (se f.eks. Cardinaletti & Starke 1999, Bresnan 2001). Egenskaper ved etterstilte possessiver går igjen ved andre svake pronomen, f.eks. er det umulig med koordinering i (30):

- (29) Jeg så han ikke - Jeg så henne ikke
- (30) *Jeg så han og henne ikke

Svake pronomen er grammatisk ulike sterke pronomen. Dette er velkjent fra litteraturen om objektskift, se f.eks. Bentzen (2014). Vi ser det også i tilfellet *mi*. I togenusvarieteter brukes *mi* etter et substantiv i felleskjønn med bestemthetsuffixet *-a*. Svenonius (2017) sier at dette er et tilfelle av allomorfi som er betinget av den fonologiske konteksten. Et sammenlignbart tilfelle er engelsk *a - an*. Et annet er fransk *beau* 'vakker', som heter *beau* i hankjønn entall, men *bel* hvis neste ord begynner på vokal – homofont med hunkjønn entall *belle* (*un beau cheval* 'en vakker hest' - *un bel animal* 'et vakkert dyr').

Men er ikke etterstilt *mi* en hunkjønnsform innenfor rammen av et tregenussystem? Ikke nødvendigvis. Varieteter med tre kjønn kan nemlig ha hankjønnsord som får bestemthetsuffixet *-a*. For eksempel kan en språkbruker ha både *ei kjerring - kjerringa mi* og *en bok - boka mi*.

Dette betyr ikke nødvendigvis at etterstilt *mi* aldri er en hunkjønnsform i bokmål. Spørsmålet er komplisert. Når man bruker *ei bok* og *boka mi*, kunne *mi* gjøres rede for enten av en regel for kongruens mellom hunkjønnssubstantivet og hunkjønnspossessiven eller en regel som viser til bestemthetsuffixet *-a*. Men i en varietet hvor ingen hankjønnsord tar *-a* som bestemthetsuffix, er det naturlig å si at etterstilt *mi* er en hunkjønnsform.¹¹

11. Relevant her er også forma på possessiver etter ubestemte slektskapsord (for de som har denne konstruksjonen), som i *mor mi/min*. Å bruke *mi* her hvor det ikke er noe *-a*-suffix, tilsier at etterstilt *mi* må ha hunkjønnskongruens. Men Språkrådet (2023d) skriver at det er «vanlig» med *min* i bokmål her (i et svar på et spørsmål).

«Det tradisjonelle i norsk over store deler av landet er å bruke ubestemt form av substan-

Til tross for disse komplikasjonene ser det ut til at etterstilt *mi* i stor utstrekning må være betinget av bestemthetsuffixet *-a* på substantivet foran. Dette er det uomgjengelig nødvendig å få med i ordbokartiklene om *min/din/sin*. Det er kanskje ikke så lett å gjøre dette på en enkel måte i en skjematisk oversikt – og her bryter vi visst vår intensjon om å utelukkende foreslå forenklinger i ordboka. Men det ville være veldig uheldig å beholde et oppsett som sier at bokmålsbrukere bruker *mi* feil hele tiden. Det er nemlig det Bokmålsordboka impliserer ved å reservere *mi* så entydig for hunkjønn.

5. Avslutning.

Vi har kritisert sider ved Bokmålsordbokas grammatiske informasjon og foreslått alternativer. Kritikken har vært motivert dels språkvitenskapelig, og dels ut fra hensynet til brukeren av ordboka. Her vil vi komme litt tilbake til sistnevnte hensyn. Vi har pekt på at ulike forhold gjør Bokmålsordboka vanskelig å bruke for den intenderte målgruppen. Boka tar med en mengde lite brukte former (del 2). Der står boka i skvis mellom sine ulike funksjoner, og vi har ingen løsning på problemet, men vi må likevel få påpeke at dette skaper vansker for «vanlige» brukere, ikke minst slike som ikke har norsk som førstespråk. Vi har brukt mer plass på problemer vi mener å ha en løsning på.

Kort oppsummert: Bokmålsordboka trenger mer fokus på ords syntaktiske kontekster (del 2). Den fører opp altfor mange bøyingsformer som knapt fins (del 3). Vi har vist dette med eksempler fra presens partisipp, perfektum partisipp, imperativ og fra flertall av substantiver. Boka inviterer inn språkbrukere som ikke har norsk som morsmål, og de kan lett forledes til å tro at ikke-eksisterende former som *snøer* er like gode som kurante former som *gutter*. Dette er verken brukervennlig eller i tråd med grammatisk innsikt.

Ordboka gir utilfredsstillende behandling av genus i bokmål (del 4.1), der en implisitt forståelse av genus som omtrent synonymt med bøyingsklasse forstyrrer fremstillingen av mange substantiver – og dukker eksplisitt opp ved noen oppslagsord. Ved behandlingen av noen grammatiske ord er ordbokas behandling av genus misvisende og i strid med det den selv sier andre steder (del 4.2).

tivet: *far min, mor mi, bror min, søster mi*. Slik har man stort sett skrevet på nynorsk, og det var det vanligste på bokmål også fram til 1980-årene, når man ikke skrev *min far* osv. På bokmål er det vanlig med *min* i alle former, men det er slett ikke galt med *mi* i hunkjønn.» Det oppgis ikke hva som er kilden til frekvensbetraktningene.

Referanser

- Ackerman, Farrell, Greg Stump & Gert Webelhuth. (2011). Lexicalism, periphrasis and implicative morphology. I Robert Borsley & Kersti Börjars (Red.) *Non-transformational theories of grammar*. 325–358. Oxford: Blackwell.
- Bentzen, Kristine. (2014) Object Shift. *Nordic Atlas of Language Structures (NALS) Journal*, Vol. 1, 332–343.
- Bresnan, Joan (2001). The emergence of the unmarked pronoun. I Geraldine Legendre, Jane Grimshaw & Sten Vikner (Red.) *Optimality-theoretic Syntax*. 113–142. Cambridge, MA: The MIT Press.
- Cardinaletti, Anna & Michal Starke. (1999). The typology of structural deficiency: A case study of the three classes of pronouns. I Henk van Riemsdijk (Red.) *Clitics in the languages of Europe*. 145–233. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Busterud, Guro, Terje Lohndal, Yulia Rodina & Marit Westergaard. (2019). The loss of feminine gender in Norwegian: A dialect comparison. *The Journal of Comparative Germanic Linguistics*, 22(2), 141–167.
- Den Danske Ordbog. <https://ordnet.dk/ddo>
- Det norske akademis ordbok (NAOB). <https://naob.no>
- Duden. <https://duden.de>
- Dyvik, Helge. (2018). ‘ei jente’ eller ‘en jente’? <https://nogramtall.w.uib.no/2018/02/08/hunkjonn-i-bokmal-ei-vs-en-som-ubestemt-artikkel/>
- Endal, Ingrid. (2024, 8. februar). Formidlingspris til språkentusiastar. *UiB.no*. <https://www.uib.no/hf/168415/formidlingspris-til-sprakentusiastar>
- Enger, Hans-Olav. (2000). Verbendelsen -s i norsk bokmål: Bøying eller avledning? *Norsk Lingvistisk Tidsskrift* 18, 9–36.
- Enger, Hans-Olav. (2004a). Tre endringer i det skandinaviske genussystemet i lys av grammatikaliseringsteori. *Arkiv för nordisk filologi* 119, 125–46.
- Enger, Hans-Olav. (2004b). On the relation between gender and declension: a diachronic perspective from Norwegian. *Studies in Language* 28, 51–82.
- Faarlund, Jan Terje, Svein Lie & Kjell Ivar Vannebo. (1997). *Norsk referansegrammatikk*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Haspelmath, Martin. (2000). Periphrasis. I Geert Booij, Christian Lehmann & Joachim Mugdan (Red): *Morphology: A handbook on inflection and word formation*, vol. 1, 654–664. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Haspelmath, Martin. (2002). *Understanding Morphology*. London: Arnold.
- Helset, Stig J. (2024). Tilhøvet mellom fastsette og operative normer i bokmål. *Maal og minne* hf. 1, 45–80.

- Institutt for lingvistiske, litterære og estetiske studier. (2024). Revisjonsprosjektet. <https://www.uib.no/1le/revisjonsprosjektet?fbclid=IwAR2qjbDDbXbjdtNUCmetGh09ER4BAAtYVv36CoWBsCoSq-eX58Kmt61TDnQI>
- Johannessen, Janne Bondi. (1990). *Automatisk morfologisk analyse og syntese*. Oslo: Novus.
- Johannessen, Janne Bondi. (2003). Negative polarity verbs in Norwegian. *Working papers in Scandinavian syntax* 71, 33–73.
- Johannessen, Janne Bondi. (2008). The pronominal psychological demonstrative in Scandinavian: Its syntax, semantics and pragmatics. *Nordic Journal of Linguistics* 31.2, 161–192.
- Karlsson, Fred. (2000). Defectivity. I Geert Booij, Christian Lehmann & Joachim Mugdan (Red): *Morphology: A handbook on inflection and word formation*, vol. 1, 647–654. Berlin: Mouton de Gruyter
- Kinn, Torodd. (2014). Verbalt presens partisipp. *Norsk lingvistisk tidsskrift* 32(1), 62–99.
- Le Robert. <https://lerobert.com>
- Lie, Svein. (1994). Partisipper = adjektiver. I Jens Allwood et al. (Red.): *Proceedings from The XIVth Scandinavian Conference of Linguistics and The VIIIth Conference of Nordic and General Linguistics*, vol 2. 247–58. Göteborgs universitet, Göteborg.
- Lødrup, Helge. (2000). Exceptions to the Norwegian passive: Unaccusativity, aspect and thematic roles. *Norsk lingvistisk tidsskrift* 18(1), 37–54.
- Lødrup, Helge. (2011a). Hvor mange genus er det i Oslo-dialekten? *Maal og Minne* hf. 2, 120–36.
- Lødrup, Helge. (2011b). Norwegian possessive pronouns: Phrases, words or suffixes? I Miriam Butt & Tracy Holloway King (Red.) *Proceedings of the LFG11 Conference*. 339–359. Stanford, CA: CSLI Publications.
- Lødrup, Helge. (2012). Forholdet mellom prenominale og postnominale possessive uttrykk. I Hans-Olav Enger, Jan Terje Faarlund & Kjell Ivar Vannebo (Red.) *Grammatikk, bruk og norm. Festskrift til Svein Lie på 70-årsdagen, 15. april 2012*. 189–203. Oslo: Novus.
- Lødrup, Helge. (2016). Verbal present participles in Norwegian: Controlled complements or parts of complex predicates. I Doug Arnold, Miriam Butt, Berthold Crysmann, Tracy Holloway-King & Stefan Müller (Red.): *Proceedings of the Joint 2016 Conference on Head-driven Phrase Structure Grammar and Lexical Functional Grammar*. 359–379. Stanford, CA: CSLI Publications.

- Lødrup, Helge. (2023a). Kommentar til Språkrådets svar til Helge Lødrup og Hans-Olav Enger: ‘Grammatisk kjønn i Bokmålsordboka’. [Innlegg på Språkrådets Facebookside 6.3.2023]. <https://www.facebook.com/Sprakradet.NO>
- Lødrup, Helge. (2023b). [Innlegg i Språkspalta, Facebook 30. mars 2023.] <https://www.facebook.com/groups/63312604040/search/?q=lødrup>
- Lødrup, Helge & Hans-Olav Enger. (2023). Grammatisk kjønn i Bokmålsordboka. [Innlegg på Språkrådets webside 6.3.2023]. <https://sprakradet.no/Vi-og-vart/hva-skjer/Aktuelt/2023/grammatisk-kjonn/>
- Nikolaev, Alexandre & Neil Bermel. (2022). Explaining uncertainty and defectivity of inflectional paradigms. *Cognitive Linguistics* 33(3), 585–621.
- Norsk ordbank (2024). Norsk ordbank – bokmål 2005. <https://www.nb.no/sprakbanken/ressurskatalog/oai-nb-no-sbr-5/>
- Språkrådet. (2023a). ER blitt eller HAR blitt? ER kommet eller HAR kommet? Hentet 30. oktober 2023. <https://sprakradet.no/spraksporsmal-og-svar/er-blitt-eller-har-blitt-er-kommet-eller-har-kommet/>
- Språkrådet. (2023b). Svar til Helge Lødrup og Hans-Olav Enger: ‘Grammatisk kjønn i Bokmålsordboka’. [Innlegg på Språkrådets webside 6.3.2023]. <https://sprakradet.no/Vi-og-vart/hva-skjer/Aktuelt/2023/grammatisk-kjonn/>
- Språkrådet. (2023c). Ordlistor og ordbøker til skulebruk. <https://www.sprakradet.no/sprakhjelp/Skriverad/Ordlistor/Ordlistor-til-skulebruk/>
- Språkrådet. (2023d). Far min, mor mi, fader vår og så vidare. <https://www.sprakradet.no/svardatabase/sporsmal-og-svar/far-min-mor-mi-fader-var-og-sa-videre/>
- Svedal, Maria Gunnarsdotter. (2021, 31. oktober). No skal ordbøkene bli enklare å bruka. *NRK.no* <https://www.nrk.no/vestland/no-skal-ordbokene-bli-enklare-a-bruka-1.15709338>
- Sveen, Andreas. (1990). *Transitivitetsvekslinger i norsk: Pseudointransitiver og ergativer*. [Magistergradsavhandling]. Oslo: Universitetet i Oslo.
- Svenonius, Peter. (2017). Declension class and the Norwegian definite suffix. I Vera Gribanova & Stephanie S. Shih (Red.) *The Morphosyntax-Phonology Connection: Locality and Directionality at the Interface*. 325–359. Oxford: Oxford University Press.
- Svensén, Bo. (2009). *A handbook of lexicography: The theory and practice of dictionary-making*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Svensk ordbok. <https://svenska.se>

- Van Baal, Yvonne, Hedda Solbakken, Ragnhild Eik & Terje Lohndal. (2023). Endringer i grammatisk kjønn på tvers av dialekter: Et eksperimentelt paradigme. *Norsk Lingvistisk Tidsskrift* 41(1), 17–58
- Vindenes, Urd & Hans-Olav Enger. (2020). Det umulige er mulig. I Janne Bondi Johannessen & Kristin Hagen (Red.) *Leksikografi og korpus. En hyllest til Ruth Vatvedt Fjeld*, Oslo Studies in Language 11(1), 61–75.

Summary

This article gives a critical discussion of certain aspects of the grammatical information in Bokmålsordboka, the official dictionary of the Bokmål standard of Norwegian. First, the dictionary gives too little information about the syntactic context of a word. Second, it routinely lists forms that do not exist in the language — all verbs are equipped with adjectival perfect and present participles, independently of their actual existence. Third, we argue that the treatment of grammatical gender is based upon a misconception of the category, and conceals the relevant Bokmål facts. We also give some thoughts on what information the dictionary user needs.

Helge Lødrup
Professor em. i lingvistikk
Universitetet i Oslo
Institutt for lingvistiske og
nordiske studier
Postboks 1102 Blindern
NO-0317 Oslo
helge.lodrup@iln.uio.no

Hans-Olav Enger
Professor i nordisk språkvitenskap
Universitetet i Oslo
Institutt for lingvistiske og
nordiske studier
Postboks 1102 Blindern
NO-0317 Oslo
h.o.enger@iln.uio.no